

DE BONGARD

TIJDSCHRIFT VAN HEEMKUNDEVERENIGING
“DE BONGARD”
SIMPELVELD – BOCHOLTZ

JAARGANG 20

NUMMER 4

DECEMBER 2008

COLOFON

Eindredactie en vormgeving:

O.A. Reitz

Adres voor kopij en reacties:

**Postbus 21009
6369 ZG Simpelveld**

ISSN 1383 – 9896

INHOUD

Inhoudsopgave	1
Woord van de voorzitter	2
Jaarprogramma 2009 (Versie 1)	3
Lezing: De Limburgse Jonkheid	4
Tsweidoezend-ach	6
Een andere Sauvegarde in 1584	7
Schlof kwiet	11
Naar de speeltuin	12
De nasleep van de 2 ^e wereldoorlog in ons dorp	14
Het maken van een wapenschild voor de vereniging	18
Excursie naar Maastricht	21
Een reactie met – ongevraagde – aanvulling	25
Bokkenrijders believen België – Vastenavond	27

De verantwoordelijkheid voor de inhoud van het artikel ligt bij de auteur(s).

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, via magnetische media of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

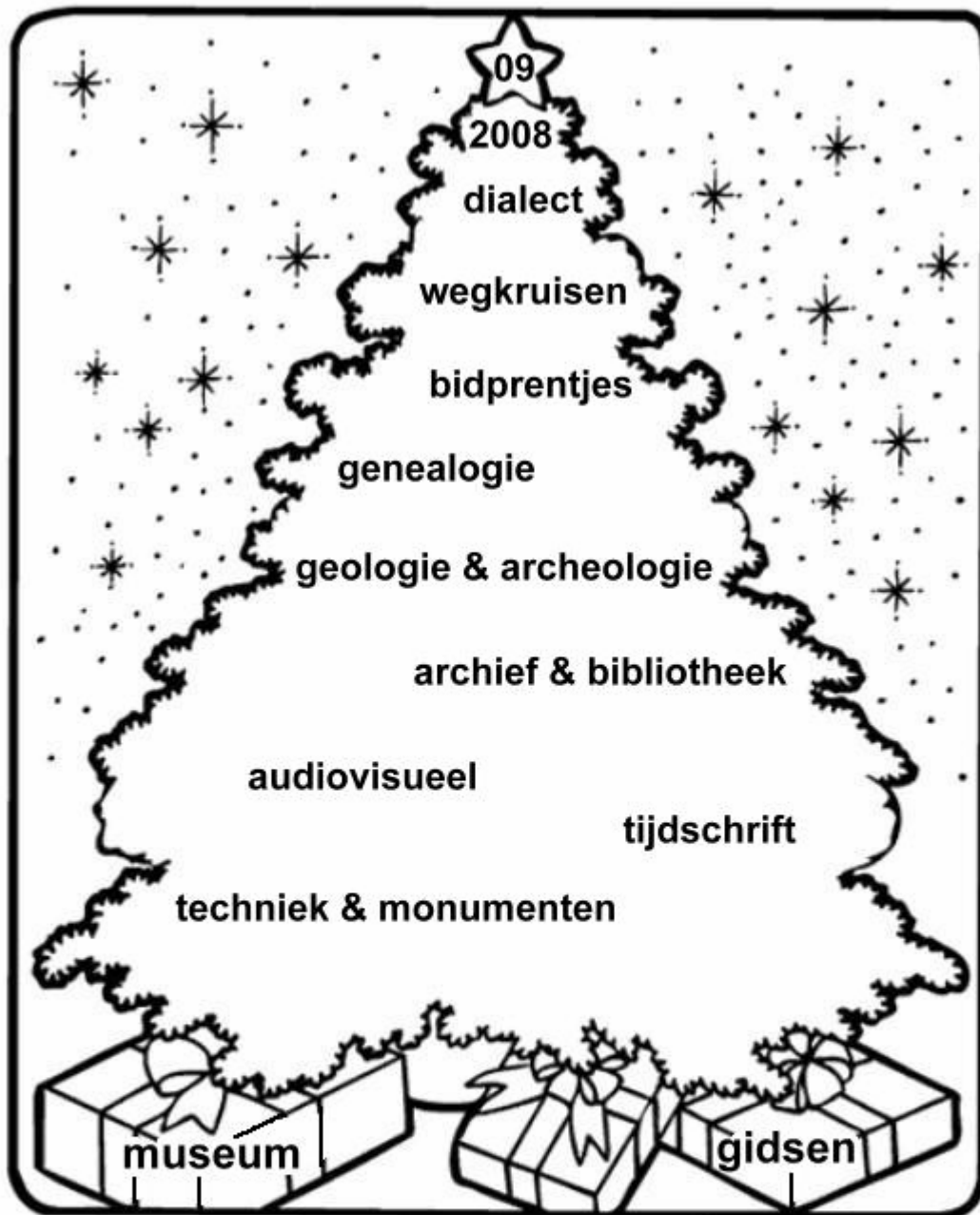
Dit tijdschrift verschijnt vier maal per jaar en is gratis voor leden van “De Bongard”. De kosten voor het lidmaatschap van “De Bongard” bedragen € 14,= per jaar.

Aanmelden voor een abonnement (lidmaatschap) kan op ons adres:

Secretariaat De Bongard, Postbus 21009, 6369 ZG Simpelveld of via onze website www.debongard.nl

Bankrek.: Rabobank nr. 115103406. Girorek.: 276159

Woord van de voorzitter

De boom van Heemkundevereniging De Bongard is al ruim 20 jaar oud.

In het afgelopen jaar zijn de diverse secties weer volop actief geweest en hebben we onder aan de boom zelfs twee verrassingspakketjes met nieuwe activiteiten aangetroffen: de gidsen en de museumcommissie.

Dank voor alle heemkundige activiteiten in 2008 en een nieuw jaar vol inzet, inspanning en ontspanning op heemkundig vlak toegewenst!

Luc Wolters

”DE BONGARD”

Jaarprogramma 2009 (Versie 1)

Postbus 21.009
6369 ZG Simpelveld

di.	13 januari	Lezing 20.00 uur thema “de Jonkheid” door dr. Henk Thewissen
zat.	21 februari	Dialectmis in Bocholtz om 18.30 uur en Simpelveld 19.00 uur.
	22, 23 en 24 februari	Carnaval
	maart	Lezing 20.00 uur (Verdere informatie volgt nog)
	april	Opening expositie Scholtissenhof thema: Romeinen in de regio
vr.	10 april	Goede Vrijdag, wegkruisenwandeling in Bocholtz
	12 en 13 april	Pasen
di.	14 april	Voorjaars-Algemene Ledenverg. en na de pauze programma
vr.	24 april	Dialectavond Partycentrum Oad Zumpelveld 20.00 uur
di.	19 mei	Lezing 20.00 uur (locatie onbekend): Romeinen in de regio
do.	21 mei	Hemelvaartsdag
	31 mei en 1 juni	Pinksteren
zat.	20 juni	Midzomernachtwandeling 20.00 uur
	juli/augustus	Vakantie
zat	19 september	Bevrijdingswandeling 14.00 uur
zat.	10 oktober	Excursie
di.	20 oktober	Najaars-Algemene Ledenverg. 19.30 uur (!) Lezing om 20.00 uur
di.	17 november	Lezing 20.00 uur
zo.	13 december	Kerstmarkt te Simpelveld

" DE BONGARD "

Lezing: De Limburgse Jonkheid

door dr. Henk Thewissen
dinsdag 13 januari 2009

Heemkundevereniging De Bongard Simpelveld/Bocholtz organiseert een lezing op dinsdag 13 januari 2009 om 20.00 uur in de zaal van Partycentrum Oud Zumpelveld, Irmstraat 23 te Simpelveld. Dr. Henk Thewissen spreekt dan over 'De Limburgse Jonkheid'.

Met name in het Limburgse heuvelland zijn nog diverse jonkheden actief, zoals in Noorbeek, Banholt, Mheer, Reijmerstok, Terlinden, Valkenburg, Eijsden en elders. Veelal planten ze bij de kerk een hoge den, die met fraaie bespannen wagens wordt aangevoerd. Ook in Schinveld is er nog jaarlijks een dennenstrijd. Maar de jonkheid is meer en vooral, ze was vroeger wijdverspreid. Een ander kent ze misschien van de ketelmuziek van vroeger, waarmee onder meer de huwelijksmarkt onder controle werd gehouden. Of van de organisatie van de processie of de kermis, van het sieren bij een gouden huwelijksfeest of het lossen van kamerschoten. De jonkheid was een jongelinggezelschap, een informele groep van jonge, huwbare mannen, die vooral de huwelijksmarkt binnen de gemeenschap regelde en over de moraliteit waakte, aldus definieert Thewissen de jonkheid, waarvan hij een globaal overzicht wil schetsen. Hij gaat in op de spaarzame statuten en/of reglementen en op de toelatingseisen vroeger en nu, zoals in ieder geval het ongehuwd zijn. Vervolgens komen rituelen aan bod, waarmee nieuwe leden in de groep werden opgenomen, de voorhuwelijksrelaties van huwbare jongens en jongedochters en de bepaalde gebruiken rondom de jonkheid, zoals het 'intrèkke' van de gekoppelde paren, het uitroepen van de meiliefsten, de liefdemei, de meitak, het venstervrijen bij huwbare meisjes, de ketelmuziek, bijvoorbeeld bij een weduwe die opnieuw in het huwelijk trad, en het trouwbier dat zij dan geacht werd te betalen aan de jonkheid.

Dr. Henk Thewissen, een germanist, is in 2005 gepromoveerd op het onderzoek 'De Limburgse Jonkheid. Jongerencultuur vanaf de late middeleeuwen in een Europese context. Hij schreef voorts een etymologisch woordenboek (2006), een studie naar de gilden en ambachten van Maastricht (2007) en recent verscheen zijn publicatie over de gezworen schutterijen van Maastricht (2008).

Voor leden is de toegang gratis, van niet-leden wordt een bijdrage gevraagd van 2 euro.

Met vriendelijke groet,

Het bestuur van Heemkundevereniging De Bongard Simpelveld-Bocholtz
Secretariaat: Postbus 21009, 6369 ZG Simpelveld

Jonkheid Charivari

Jonkheid Hulsberg

Tsweidoezend-ach.

Iech zoos miech tse bedinke of iech wal zouw óppakke wie der telefoon jóng en mieng vrouw van oes 't tsimmer róffet of iech nit koam.

Óp de mail hauw iech jraad de vrog vónge of inge van 't besjtuur nit effe jauw inge tserukblik uvver 2008 mit inge nui-joarswónsj vuur 2009 küet ópsjtelle.

Adieë “In Europa” dat vier tsezame kiekke wole an der televies.

Wens-te noeëts inge kronieksjriever bis jewee, tref da mar ins de passende wöad an ezoë bewoage joar. En zeker wens-te pas ee joar als besjtuurslid derbij bis en ste diech veuls wie e sjtuk ‘lierjong-besjtuurslid’.

Iech mót zage, der umjank in 't besjtuur woar vuur miech doch waal erg plezeërig.

Wen iech dat verhaal mós oeswirke begin iech mit tse neume, dat der René Vroome bij ós vertself hat uvver heraldiek, der Maits uvver carnaval, dat vier wieër inge drukke dialektoavend hauwe, dat vier óp der jouwe-vrieddig inge wègrütserjank hant jemaachd, 't Ine en der Rob Scholl ós vertself hant uvver zoefe en pife en der heer Miseree vuur ós ing lans jebraoche hat vuur 't Sinte Berb.

Verjèse darf iech óch nit, dat vier noe jesjoeëldde gidse hant, ing ege museumplaatsj, ee midzommerfes hant jehauwe, mit inge troep lü Mastrich bekiekt hant, mit inge genealogiecurcus bezig zunt en mit “Oral history” (vertselfde leëvensverhoale) der ieësje aavank hant jemaachd. Zelfer wees iech nog nit ins wiewöal doeëdetseddelle die seksie al bij-ee hat of wie wiet die anger hel wirkende seksies zunt.

Iech hoeët waal dat óngertusje “In Europa” al ing tsiet woar aafjelofe, mieng vrouw 't sjpeulmasjieng hauw aajezats en miech kótaaf naat zaat.

Wie 't dizze oavend zoeë jelofe en jejange hat, wil iech die vrog van ós redactie óch richtig oeswirke en dan tsoem sjloes da óch jidderinge van ózze verein ins hatslig bedanke vuur wat heë of zie vuur der heemkundeverein hat wille betseechene (mit vuur ós de hofnoeng óp nog mieë) en óch jidderinge mit de zieng derbij **ING ZIEËLIGE KRISMES** en ee **JELUKZIEËLIG NUIJOAR** wunsje.

Hoffentlig jieët de redactie miech nog jet tsiet, want dat oeswirke is nog e deel werk. Zouw 't evver nit der val zieë, da zient vier ós in jidder jeval werm 't anger joar.

Iech dink dat iech zelfer nog mer ee paar sjtöndjes draa kleëf.

Een andere Sauvegarde in 1584.

Door Jo Van der Werf

In het Memorieboek nam pastoor Dydden twee sauvegardes op. Op het eerste gezicht lijken ze op elkaar. Als je goed kijkt, worden de verschillen steeds duidelijker.

De eerste is van 1581. Daarover ging het vorige artikel in nummer 3 van 'de Bongard'. De tweede komt nu aan de beurt. Hij is van 1584.

Eerst enkele feiten als achtergrond. Zoals iedereen vroeger leerde, kwam de hertog van Alva met Spaanse legers in 1567 naar de Nederlanden vanwege de Beeldenstorm een jaar eerder.

Hij trad streng op. Protestanten werden nog harder aangepakt dan tevoren. Iedereen die ook maar verdacht werd van ongehoorzaamheid, was zijn leven niet zeker. In het begin maakte dat de mensen bang, maar na een tijdje groeide de ontevredenheid en onrust. Willem van Oranje was naar zijn familiekasteel in Dillenburg gevlucht en probeerde een paar keer vergeefs de Nederlanden binnen te vallen. Onverwacht hadden de Watergeuzen in 1572 bij Den Briel wèl succes. De opstandigheid verspreidde zich snel.

Weer trad Alva superstreng op. De ene stad na de andere gaf zich over of werd uitgemoord. Mechelen, Zutphen, Naarden, Haarlem. Voor Alkmaar liep hij vast en daarna voor Leiden. Exit Alva.

In 1576 sluiten alle 17 Nederlanden zich bij Willem van Oranje aan. Volgens de 'Pacificatie van Gent' moesten alle Spaanse legers het land uit.

Dat lukte in het begin; maar al vlug groeiden ruzies tussen felle protestanten in Holland en Zeeland en even felle katholieken in het Zuiden uit tot echte gevechten. Er kwam een nieuwe Spaanse landvoogd, Don Juan (bastaardbroer van Philips II), maar die stierf binnen twee jaar en zijn adjudant volgde hem op : Alessandro Farnese, hertog van Parma. Deze man was diplomaat, bestuurder en veldheer tegelijk. Hij maakte gebruik van de onenigheden en ging aan de slag. Vanuit het katholieke zuiden heroverde hij de ene na de andere stad voor zijn koning.

Op 29 juni 1579 viel Maastricht in zijn handen na maandenlange belegering. Dat was een prestatie van formaat, want Maastricht gold als de op een na sterkste vesting van de Nederlanden.

Alessandro Farnese, hertog van Parma

Even iets tussendoor.

Oorlog voeren in die tijd gebeurde met huurlegers, aangeschaft voor één seizoen. Alleen de Spanjaarden hadden op dat moment ook troepen in vaste dienst, de tercio's. De rest vulden ze aan met Walen, Duitsers en Schotten. De opstandige Nederlanders hadden alleen maar kleine regimenten huursoldaten (ook Walen, Duitsers en Schotten). Pas na de moord op Willem van Oranje slaagde zijn zoon Maurits er in aan het eind van de jaren 80 een vast leger te vormen. Veldslagen kwamen bijna niet voor en als ze plaats vonden verloren de 'Staatsen' bijna altijd. Parma richtte zich op de steden. Dat waren de enige plaatsen die zich effectief konden verdedigen. Het platteland was praktisch weerloos. Nou ja, niet helemaal. Zelfs de meest plunderzieke bevelhebbers zagen wel in dat je de eigen boeren niet straffeloos kon uitmoorden. Er moest wel voedsel verbouwd worden. Voor de boeren in het vijandige gebied lag dat totaal anders. Die mocht je wel beroven en platbranden.

Legerkamp

Plundering van een boerderij

Je leest in het boek van pastoor Dydden, dat boeren er soms de brui aan gaven en naar de steden vertrokken. Daar had je tenminste wat bescherming.

Nu terug naar 1581. Pastoor Dydden weet samen met de pastoor van Kerkrade een sauvegarde van Parma los te peuten. Of hij daarvoor heeft moeten betalen, vertelt hij niet. Waarschijnlijk wel. De Koninklijke legers beheersten op dat moment behalve Maastricht ook Limbourg, Dalhem en Valkenburg. Met het bezit van Roermond kon Parma een groot deel van de Maas controleren en al het platteland daartussen. Of de toestanden in Aken ook een rol hebben gespeeld voor Dydden? Daar hadden protestanten in 1581 het stadsbestuur in handen gekregen. Gevaarlijk?

In elk geval besluit het bestuur van de Schepenbank Simpelveld/Bocholtz drie jaar later ook een sauvegarde aan te schaffen:

”

***Kopie van de vrijwaring,
uitgegeven door de overheid en landraad aan de Oostzijde van de Maas.***

De Overheid en Landraad aan de Oostzijde van de Maas laten weten aan allen die deze brief zullen zien, dat, omdat wij uit de dagelijkse praktijk weten dat verschillende heerlijkheden, dorpen en gehuchten gelegen in de landen van Valkenburg en 's-Hertogenrade, aan de gemeenschappelijke vijand van de Verenigde Nederlanden bijdragen leveren en wij ze daarom zouden mogen laten in brand steken en anderszins vernielen, wij niettemin in aanmerking nemen dat de inwoners van die plaatsen ook door de vijand hardhandig werden gedwongen tot levering van die bijdragen en, daar wij ook meer geneigd zijn tot goedheid dan tot strengheid en straffen, dat wij enkele van de genoemde heerlijkheden, dorpen en gehuchten in de genoemde landen van Valkenburg en 's-Hertogenrade in bescherming willen nemen en onder andere ook het dorp Simpelveld, horend bij het Land van 's-Hertogenrade. Onder voorwaarde dat de inwoners daarvan tot steun aan de huidige oorlog maandelijks evenveel aan ons als aan de zijde van de gemeenschappelijke vijand zullen moeten bijdragen en wel: voorlopig de som van 50 Carolusguldens per maand in handen van Johan Evertz, wonend in Venlo, de door ons aangestelde ontvanger. Daardoor is het dan weer billijk dat deze onderdanen totaal gevrijwaard worden en blijven van iedere beroving, plundering, overlast en verdriet door ons krijgsvolk en anderen. Wij bevelen dus hierbij ernstig allen en een ieder van onze oversten, ritmeesters, kapiteins, de aan hen ondergeschikte bevelhebbers en de gewone soldaten, zowel te paard als te voet, samen met alle anderen die onder onze eed en dienst zijn en van de genoemde provincies, dat zij de bovengenoemde inwoners van Simpelveld wat betreft hun persoon, familie, huizen, schuren, stallen, vee, vruchten, wagens, karren en alle andere goederen, welke ook, op geen enkele manier beschadigen noch hun enige overlast of verdriet bezorgen onder welk voorwendsel ook. Maar zij moeten hen tegen iedere overval door de vijand en overigens naar vermogen beschermen en verdedigen. Ook moeten zij hen ongehinderd hun gewone werk en zaken laten doen, te water en te land zoals het hun belieft, vrij en vredig te reizen en terug te laten keren. Op straffe dat al degenen die tegen deze vrijwaring van ons ongehoorzaam zijn en deze inwoners boven de hun opgelegde eisen enige verdere last, hinder of schade bezorgen, als voorbeeld voor anderen zonder genade lijfelijk gestraft worden.

Met de opmerking dat als de Simpelvelders op enige tijd in gebreke zullen blijven hun bijdrage, immers de genoemde 50 Carolusguldens per maand, op te brengen en als dat blijkt via Johan Evertz, dat dan hun vrijwaring vervalt en dat ze dan niet anders behandeld zullen worden dan als vijanden van deze landen; ze zijn dan immers medestanders van de vijand en collaborateurs en dan wordt dit allemaal begrepen als voorbij en herroepen; daaraan moet ieder zich houden.

Gegeven te Utrecht onder ons zegel op 8 april 1584, nieuwe stijl.....Onderaan stond geschreven:

De ordonnans van de Landraad,

Jan Zuylens, 1584.

”

Is het u opgevallen dat deze sauvegarde niet van Parma komt, maar uit Utrecht, d.w.z. van de 'rebellens'. En dat men moest betalen aan een zekere Johan Evertz in Venlo?

Hoe dat kan? De stad Venlo hoorde toen nog bij de 'Staatsen'. Niet uit vrije wil, maar omdat Parma nog geen tijd had gehad om langs de Maas omhoog te trekken. Hij wilde eerst het Zuiden heroveren, in 1584 Brussel, in 1585 Antwerpen. Toen pas kwam Venlo aan de beurt, maar tot die tijd mochten de Simpelvelders aan de 'rebellens' betalen via Venlo.

Trouwens, uit het stuk blijkt dat men tegelijk aan de Koninklijken betaalde. Dat was toen gebruikelijk. Wat men aan de ene partij betaalde, eiste de ander ook. Zo niet, brandschatten!

Of het ook geholpen heeft? De volgende folio in het Memorieboek vertelt over gebeurtenissen kort na het afsluiten van de sauvegarde. En wie waren de overvallers.....? Juist ja.

"Op 17 mei van het jaar 1584 werd onze kerk te Simpelveld in brand gestoken door vrijbuiters met een aantal van 200 ruiters en ze werd bezoedeld door het storten van bloed en het doden van een Spanjaard, genaamd Sarcant Major. Ik echter ben met 5 Spanjaarden eerst in de kerk en daarna op de toren door Gods mededogen op wonderbaarlijke manier ontkomen, nergens erg gewond, noch door het vuur, noch door een kogel, noch door het zwaard. De Spanjaard echter, die de nachtelijke wacht had, kreeg in het tweede uur in de ochtendschemer in het portaal van de kerk 5 kogels in zijn borst, zijn armen en zijn buik. Op wonderbaarlijke manier, door enkele relikwieën uit de kerk van de heilige Maagd Maria in Aken, die hij om zijn hals droeg, ontkwam de gewonde veilig. Als hij gedood zou zijn, zouden wij allen die in de kerk sliepen, vermoord zijn."

Zou de pastoor deze tekst met opzet hebben opgenomen of was het toeval? Wie het weet, mag het zeggen.

Bronvermelding:

De folio's 82, 82v, 83 en 83v uit het Memorieboek van Arnold Dydden.
Handboek voor de geschiedenis van Limburg door dr. P.J.H. Ubachs.
Limburgs Verleden, Geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815.

Sjlof kwiet.

De mama how 't Jeroentje, en al ee verhöaltje vertseled, en al vuurjeleëze, en al veer moal jezaat dat heë lekker koeët joa sjlofffe .

Evvel zíé zoos zich tse weëre teëge d'r sjlof, en 't Jeroentje koeët d'r sjlof nét vinge.

Dat deë Jeroen zoeë wakker bloof woar ooch ee biesje de sjoot van de mama zelve.

Zicher 't Jeroentje how de vurrije naat ee onjeluksje jehad.

En doardurch how zieng mama ooch zinge sjlofzak mosse wesje.

Mè de mama wos ooch dat heë zich ummer der sjlof verwaart onge in zienge sjlofzak.

Deë heesjt toch ooch net vuur nuës sjlof-zak.

Jenouw wie de sjips in ing sjips-tüet zitse, en de sjong in ing sjongs-doeës.

Jiddere mörje wint der Jeroen zienge sjlofzak oesdeet, da pakt heë dem ummer mit tswei heng reët-op, vuur 'm da op jen eët tse sjtoeke, ezoeë dat d'r sjlof jot onge dri vilt en nét mië droes ka valle.

Noeh zitst die mama bij -m neëver je bed tse jape en tse knottere en hilt zich nét ins ing hank vuur d'r monk. Dat how heë ins mosse doeë.

Ongerins doa vool de mama jet in.

Missjiens verwaart inge van de beddevrunkes van 't Jeroentje wel onjemerkt hi-j of doa nog jet sjlof ?

lésj woeët 't Bertje beer noajezoeët , mè deë wësjt zich al daag met zieng tsong, en da vingt me och nuus mie. Bij 't Jieltje sjieraf woar nuus tse vinge , en bi-j 't Zefje zebra , en d'r Otto otter , en d'r Appie aap , ooch al nét.

Evvel noa lang zeukke ,jah... ! doa vong ze ee jrümeltje sjlof bij d'r Ollie oalefant jans vas in der noat hinger-e oeër .

Jelukkig...!!

Wie de mama vroeë en jans vuurzichtich dat jrümeltje sjlof bove uvver 't nèesje van 't Jeroentje jevreëve hòw en sjtillekes de duur hinger zich tsow wool trekke?

Sjjjjj , doe woar 't Jeroentje al vertokke.

Naät leve , sjlof lekker.

NAAR DE SPEELTUIN

Een aantal decennia is er een buurtvereniging in Simpelveld actief geweest, die de twee volgende straten omvatte: Irmstraat en Nieuwe Gaasstraat. Eind jaren veertig (circa 1947-1949) nam deze buurt het initiatief om op een zonnige dag met een kinderrijke aanhang de speeltuin te bezoeken, en wel te Valkenburg. Het vervoer voor een dergelijke speciale dag ging per bus.

Tussen het spelen door werd er even tijd gemaakt om met de hele club op de foto te gaan. Maar liefst 65 personen gingen op de gevoelige plaat, merendeels kinderen, met bovenaan diverse begeleiders, namelijk enkele bestuursleden van de buurtvereniging en ouders uit de buurt. Hieronder herkennen we onder meer de onderwijzer Hubert van Wersch (nr. 11). De vereniging stond onder de bezielende leiding van Leike van Wersch (nr. 1). Van de vele personen op de foto zijn inmiddels de meesten geïdentificeerd, weliswaar onder voorbehoud.

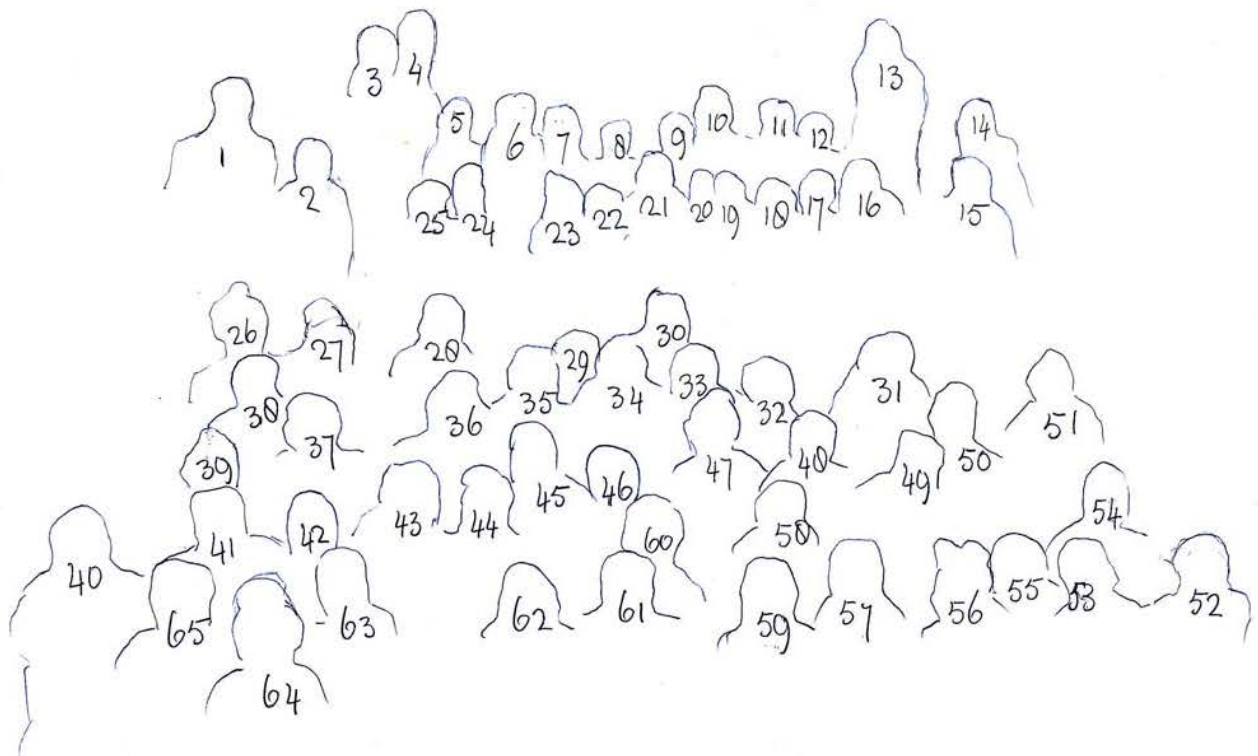
Mochten er nog mensen zijn die zichzelf of anderen herkennen of correcties hebben op de namen hieronder, laat het ons a.u.b. even weten. (NB: het 'NN' staat voor het Latijnse 'nomen nescio', de naam is onbekend.)

Leny, Jeanne, Bert en Jeff Sluysmans

Contact via e-mail: luc_wolters@yahoo.com
of telefoon 045-5442585

Lijst van personen op de foto, zie volgende bladzijde.

1. Leike van Wersch	23. Margriet Bleylevens	45. Cor Reinders
2. Jeanne Sluysmans	24. NN	46. Moluks jongetje (NN)
3. Carina Vinken	25. Ria Bröcheler	47. Frans Sluysmans
4. Mia Born	26. Ria Bleylevens	48. Alfons Smeets
5. Thea Oligslagers	27. Miep Blezer	49. Wim Moison
6. NN	28. Piet Blezer	50. Jo Vinken
7. Dhr. Bisschop	29. Alex Sluysmans	51. Wen Hensen
8. Mevr. Schmets	30. Jo Bisschop	52. Nellie Sijstermans
9. Mevr. Snackers	31. Wiel Reinders	53. Martin Sijstermans
10. Dhr. Snackers	32. Henk Reinders	54. Wil Vinken
11. Hubert van Wersch	33. Caspar Leerssen	55. Sjef Schijnen
12. Mevr. Hermans	34. Bert Sluysmans	56. NN
13. Mia Vleugels	35. Jeff Sluysmans	57. Henk Knops
14. Dhr. Hermans	36. Hub Lemmens	58. Josie Smeets ?
15. Annie Broekmans	37. Willy Coenen	59. Mattie Scheeren
16. Tiny Coenen	38. Hein Blezer	60. Henny Born
17. Corrie Jansen	39. NN	61. Jos Hermans
18. Marianne van Wersch	40. Arthur Bleylevens	62. Billa van Hautem
19. NN	41. Jean Bleylevens	63. René van Wersch
20. NN	42. Donné Jaegers	64. Riet Vermeeren
21. Gonda Brouwers	43. Wiel Bröcheler	65. Gabri Broekmans
22. Martin van den Hoven	44. Nol Koll	

DE NASLEEP VAN DE 2e WERELDOORLOG IN ONS DORP

De oorlog.

Tijdens de tweede wereldoorlog 1940-1945 was mijn vader hoofd van het Rode Kruis bij de luchtbescherming. Dat was voor ons gezin niet prettig, want telkens als er luchtalarm was, moest hij weg en voelden wij ons niet veilig. De kelder van ons oude huis, die een ouderwets gewelfd plafond had, was gestut met houten palen en ingedeeld, door middel van kleren, in een mannengedeelte en een vrouwengedeelte. Telkens bij luchtalarm werd hier, niet alleen door ons, maar ook door de burens gebruik van gemaakt.

Vooraf tijdens de invasie, op het einde van de oorlog, werd veel in de kelder geleefd wegens bombardementen door de Amerikanen en later wegens granaatvuur door de Duitsers die zich verschanst hadden in een berg in de buurt van Orsbach. Door het inslaan van de bommen en granaten bij ons in de buurt werden de vensterruiten dikwijls vernield. Om erger te voorkomen werden de luiken voor de ramen dag en nacht gesloten. Dit bleek te helpen. Binnen was het echter steeds nacht. Om te voorkomen dat er granaten in onze schuilkelder terecht kwamen, werden kisten gevuld met zand voor het kelderluik geplaatst.

De bevrijding.

De kern van Bocholtz werd één dag later bevrijd dan Bocholtzerheide en wel op zondag 17 september 1944. Doordat het transport van de benodigde goederen bij de Amerikanen achter bleef ten aanzien van de frontlinie waren zij gedwongen een pas op de plaats te maken. Zo kwam het dat op Schiffersheide de voorste pantserwagens bleven wachten op de aanvoer van voorraden. Het duurde vrij lang tot deze aanwezig waren.

Intussen hadden de Duitsers de gelegenheid zich te hergroeperen en zich te verschanen in Kerkrade-centrum en omgeving. Een week lang werd er nu heen en weer op elkaar geschoten. Het gevolg was dat er alleen al in Kerkrade en Bleijerheide 94 doden en gewonden waren. Op maandag 25 september komt het bevel dat iedereen moet evacueren en wel tussen 6.30 en 12 uur. Rond de 30.000 Kerkradenaren verlieten, een grote illusie armer, hun woonplaats. Ook in Simpelveld en Bocholtz kwamen een aantal Kerkradenaren terecht.

De repatriëring.

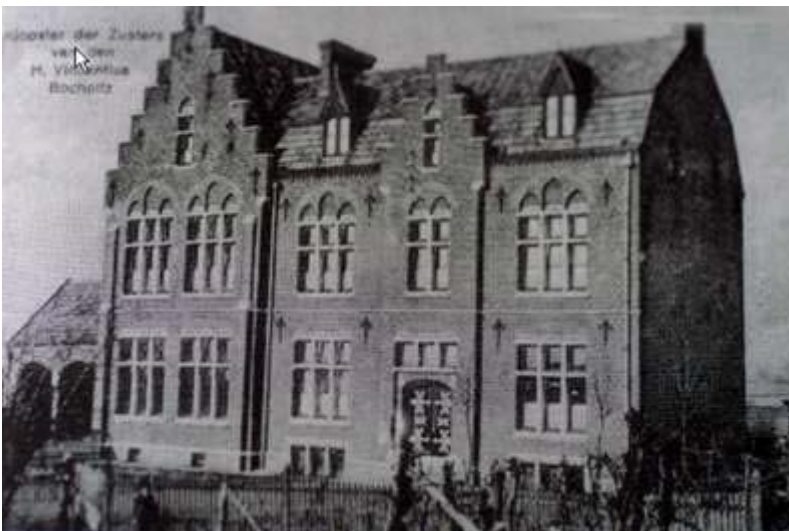
Door toe doen van mijn vader werd ik te werk gesteld bij de administratie van de repatriëring. Dat hield in, dat personen, die door de Duitsers verplicht werden of vrijwillig in Duitsland waren gaan werken, de kans kregen om weer naar huis te keren in het ondertussen bevrijde gedeelte van Nederland.

Voor hulp en verzorging van deze mensen werd er een noodhospitaal ingericht in het zusterklooster in Bocholtz. Voor onderdak werden deze personen ondergebracht in het paterklooster Huize Damiaan te Simpelveld en het paterklooster in Bocholtz. Daar konden ze bekomen van hun ontberingen en werden ze goed verzorgd door vrouwen die lid waren van de U.V.V. (Unie Vrouwelijke Vrijwilligers).

De repatrianten kwamen, telkens in groepen, zogenoemde transporten, vanuit Duitsland met de trein de grens over en stapten uit bij het station in Simpelveld. Omdat deze meestal vol zaten met luizen, werden deze daar van onder tot boven bespoten met D.D.T.-poeder. Ook wij van de administratie moesten ons onderwerpen aan dit nog al akelig ritueel.

Dit gebeurde met behulp van dikke spuiten, die met D.D.T.-poeder gevuld werden. Deze spuiten waren voorzien van een rubber slangetje. Dit nu werd onder de kleren geschoven en zodoende werd het poeder over je hele lichaam gespoten. Dit om te voorkomen dat wij zelf onder de luizen of door de repatrianten meegebracht ander ongedierte kwamen te zitten. Dit poeder had namelijk een dodende werking op dit ongedierte.

De repatrianten werden vanuit het station begeleid naar het administratiekantoor en daar ingeschreven.

Het toenmalige zusterklooster van de "Dochters van Liefde" van de H. Vincentius a Paulo. Gebouwd In 1913

In het begin waren het alleen maar mannen, die vanuit Duitsland hier naar toe kwamen. Later kwamen ook vrouwen mee. Dit waren meestal niet-Nederlanders, die echter, op een zogenoemd 'stempelbureau' in Duitsland, met een Nederlandse man waren getrouwd.

Zij werden echter hier van elkaar gescheiden. De mannen werden ondergebracht in Huize Damiaan en de vrouwen in het paterklooster in Bocholtz.

Tijdens hun verblijf in de kloosters kwam er ook wel post binnen van mensen die op zoek waren naar familieleden die in Duitsland te werk waren gesteld. Deze post werd door de administrateurs ingeschreven. Ondertussen waren er ook al lijsten van het Rode Kruis binnengekomen, waarop namen en adressen stonden vermeld van familie die op zoek waren naar vermiste familieleden. De repatrianten kwamen geregeld naar deze lijsten kijken en of er post was binnengekomen van hun familie.

Als dat zo was konden ze ingedeeld worden en op transport worden gezet. Dit laatste hing er vanaf of het gebied van hun familie ondertussen al was bevrijd.

Als voorbeeld van zo een brief hier een weergave:

Rotterdam, 10 Mei 1945.

Beste Frans,

Dit is de eerste brief, die we je kunnen schrijven als vrije mensen in een vrij land. Grote dankbaarheid vervult onze harten, nu het ook hier sinds een paar dagen zo ver is. Onze grote wens in deze dagen is steeds: was Frans nu ook maar hier! We hopen evenwel, dat de tijd niet ver af meer is, dat jij ook als vrij mens tot ons kunt terugkeren.

Allereerst: van harte gefeliciteerd met de verlossing van ons land, die jullie een tijdje eerder hebt kunnen vieren dan wij hier. We zitten natuurlijk in grote spanning, maar moeten berusten in het gemis aan contact. Deze brief is maar een poging in het wilde weg om je te bereiken. Misschien gaat er wel eens post dezer dagen. Alles zal nu geleidelijk aan wel weer normaal gaan worden, hopen we.

Na deze ruim vier maanden van scheiding gaat ons hart, juist in deze grootse dagen, bijzonder naar jou uit. Het lijkt me toe, dat dit ook bij jou het geval zal zijn. Natuurlijk is er ook bij jou onrust om ons lot, zoals wij het over jou hebben.

Stel je gerust: we zijn allemaal in de beste welstand, ook Omoe en Jenny. Deze vreselijke winter zijn we goed doorgekomen en tot dusver heeft zelfs de honger nog niet in zijn ergste vorm bij ons aangeklopt. Dat dit zo is, danken we aan vele goede vrienden in het Noorden, naar wie onze gedachten vol dankbaarheid uitgaan. Ook de reis van Moe in Februari heeft er toe bijgedragen, dat we tot dusver ons vrij goed hebben kunnen redden.

Hoop is ook nu nog de nood. Het rantsoen brood is 400 g. per week; daarbij komt dan 400 g. extra van het Rode Kruis, maar volgende week krijgen we dat niet. Aardappels krijgen we officieel 1 kilo per week, maar sinds een paar weken zien we ze niet meer. Van het voedsel uit de lucht, waar de radio zo enthousiast over is, hebben we nog geen korrel gezien. Je zult dus begrijpen, dat alles hier nog heel ernstig is, wat het voedselprobleem aangaat. Maar nu zijn we vrij en zal het ook wel gauw beter worden. Voor honderden, wellicht duizenden Rotterdammers is de hulp echter te laat gekomen, helaas!

We hebben spannende weken achter de rug. Zaterdag 28 April, een dag voor Moe's verjaardag, hoorden we de eerste berichten over de capitulatie. De hoop herleefde bij velen, die nogal somber gestemd waren.

Beste Frans, ik kan maar heel gebrekkig de storm van gedachten weergeven, die er in deze dagen door onze hoofden zijn gegaan. Maar jij bent nu wel oud genoeg, om de betekenis van deze grootse dagen te verstaan. Op jullie, jeugd van Nederland, is onze hoop gevestigd. Ik hoop toch zo, dat ook jij je aandeel zult willen dragen in het opbouwwerk, dat wacht. Wij allen gaan aan het werk, we zullen bewijzen, dat we een beschaafd volk zijn, tot grootse dingen in staat.

Misschien zal dan, als jij zo oud bent, als ik nu, ons land zijn opgebouwd, mooier en beter dan ooit. Beste jongen, vergeef me dit preekje. 't Is de ernst, die heenbreekt door de grote blijdschap van deze dagen.

Wees hartelijk gegroet van je vader.

De repatrianten konden zich vrij bewegen in het dorp en zo kwam het dat er hier en daar vriendschap met inwoners werd gesloten. Die vriendschap ging wel eens zo ver, dat relaties ontstonden waar later een huwelijk door is ontstaan. Zij hadden hun thuis gevonden!

Incident.

Als laatste nog een incident dat is voorgevallen.

De repatrianten werden allen bij aankomst onderzocht door een arts. Eentje gaf zich echter uit als dokter, die gestudeerd had in Batavia. Zodoende werd deze niet onderzocht en werd deze ingeschakeld bij onderzoeken.

Door het eigenaardige gedrag van hem, kreeg de leiding argwaan of het inderdaad wel een arts zou zijn. Zij bedachten een middel om hier achter te komen.

Op een ontspanningsavond werden dia's vertoond. Onder deze dia's was er een van de universiteit van Batavia. Nauwlettend werd hij door een paar leidinggevende personen in de gaten gehouden. Daar hij niet reageerde op deze dia, werd hij later behoorlijk aan de tand gevoeld en bij nader onderzoek bleek hij een ingebrand nummer van de SS op zijn arm had. Een bewijs dus dat hij lid was geweest van de SS.

Hij werd toen direct afgevoerd en overgegeven aan de bevoegde instantie.

Bocholtz, april 2008.

Tilla Schleck-Lommen.

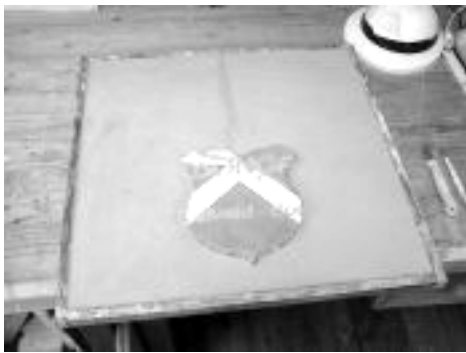
Paterklooster van de Heren Lazaristen. Gebouwd in 1912. In januari 1967 door brand verwoest.

Het maken van een Wapenschild voor de vereniging.

Begin dit jaar heb ik het plan opgevat om het wapenschild van de Heemkunde vereniging te boetsen. Omdat je niet zomaar een beeltenis mag gebruiken heb ik daar uiteraard toestemming voor gevraagd. Gelukkig vond het bestuur het een goed idee en kon ik beginnen met het onderzoek naar de juiste beeltenis van het wapen. Alle wapens die ik tegenkwam waren anders. Heraldische kleuren waren niet juist weergegeven, andere helm en schildvormen etc.

Het bestuur heeft toen bepaald welk wapen het dichtst bij het wapen van kasteelboerderij “de Bongard” in Bocholtz kwam. Dat zou het worden.

Het wapen is geboetseerd met z.g. draaiklei omdat dit een fijne structuur heeft en details in het boetseerwerk goed mogelijk maakt. Een bijkomend voordeel is dat het goed plakt. Normaal werk ik

met wandplaten in het formaat van ca 40 x 40 cm. Zo ook dit keer. Begonnen is om een grondplaat van klei te maken van ca 1,2 cm dik. Vooraf heb ik gekeken of het wapen gemaakt kon worden. Het bleek dat de tekenaar in het platte vlak enkele leuke versieringen had aangebracht die in een 3 dimensionale uitwerking niet mogelijk waren. De tekening is vergroot naar ware grootte omdat een (heraldiek) wapen zo exact mogelijk moet worden weergegeven zoals het is beschreven. Om dat te bereiken maak ik gebruik van schablonen voor elk zelfstandig onderdeel.

Nadat op de grondplaat een verdeling is aangegeven wordt de juiste plaats van alle onderdelen vast gelegd door het wapenschild er op te tekenen en vast te zetten met kleislib.

Voor elk onderdeel wordt een dunne plaat klei van ca 6 mm dikte gemaakt waaruit het figuur d.m.v. het schabloon op ware grootte wordt uitgesneden in een ruwe vorm. De achterzijde wordt opgeruwd

en ingesmeerd met een kleipap. Het onderdeel wordt zorgvuldig op de juiste plaats aangebracht en vastgedrukt zodat er geen luchtbelletjes tussen zitten. Als die er tussen blijven zitten zal bij het bakken de plaat scheuren of doorbreken. Het onderdeel wordt dan exacter uitgesneden en al in grove contour

gemodelleerd.

Alle losse onderdelen van het wapen worden zo voorbereid en op hun plaats vast gezet met kleipap. Als het goed staat en aangedrukt is wordt de uitpuilende klei weggesneden en de hoofdlijnen met een stompe punt

door het schabloon heen aangegeven.

De dikkere delen in het wapen worden door meerdere lagen op elkaar aangebracht op deze wijze.

Elk onderdeel wordt zo afgewerkt tot er een geheel exact gelijkende ruwe vorm is ontstaan. Als de compositie goed is en overtollige delen zijn weggehaald worden de laatste resten van de schablonen verwijderd.

Tot zover is het eigenlijk kopiëren. Het echte boetseren en je ziel en zaligheid er in leggen gaat nu pas gebeuren. Dit kan soms dagen duren Het modeleren is een kwestie van weghalen en aanbrengen van kleine beetje klei. Steeds weer vergelijken met de tekening. (en dan zie je dat de verkeerde helm vorm hebt gebruikt).

Na het aanpassen en als alle delen goed in vorm en model zijn dan wordt de nog (natte)kleiplaat bestreken met een engobe (kleipap met kleurstof) om een mooie egale en gladde bovenzijde te krijgen. Door de kleur van de engobe kan je al enigszins het eindresultaat zien. De geboetseerde kleiplaat kan

dan drogen tot er geen vocht meer inzit. Dit duurt ca 5 weken en daarna kan het gebakken worden. De kleiplaat krimpt dan zeker 2 cm in de lengte en breedte.

Het resultaat zoals het naar de oven is gegaan, Glad, strak en goed gelijkend.

De kleiplaat wordt gebakken op 975 ° C. (bisquitbrand)

Na het bakken is de wapenschildg geschilderd met 3 lagen acrylverf en voorzien van 2 lagen glanzend acrylvernis en een goudkleurig kader.

Het resultaat is een naar mijn bescheiden mening, goed gelijkend wapen waar ik met plezier aan heb gewerkt en dat ik graag ter beschikking stel aan de

**Heemkundevereniging Simpelveld-Bocholtz
“de Bongerd”**

Hoe het is geworden kunt u zien tijdens de verenigingsavond op dinsdag 13 januari a.s.

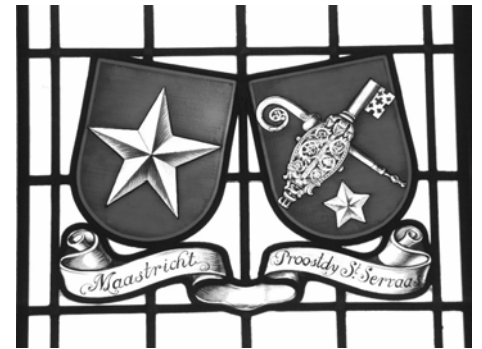

*December 2008
Oss. Dumont André.*

Excursie naar Maastricht

Door: Ortwin Reitz

Op 11 Oktober 2008 zijn wij met HKV "De Bongard" op excursie geweest naar de hoofdstad van onze provincie: Maastricht. De excursie was aangekondigd in verschillende lokale bladen, en het was dan ook een hele aardige groep. Wat heel bijzonder was, was dat het van klein tot groot een

zeer gemêleerd gezelschap was. Volgens mij waren er deelnemers van 6 tot 90 jaar. Dat is toch wel uitzonderlijk te noemen.

's Ochtends werd verzameld op de markt te Simpelveld. Hoewel niet iedereen over een eigen voertuig beschikte, werd al snel onderling geregeld, wie met wie mee kon rijden. Vervolgens werd afgesproken dat we ons weer zouden treffen bij het stadhuis te Maastricht.

Daar werden we ontvangen door een van de stadsgidsen van Maastricht, helaas ben ik de naam

van deze mevrouw weer vergeten. Hoewel ik al eens eerder in het gebouw was geweest vanwege een huwelijk, is het toch weer een beleving om dit magnifieke gebouw ook van binnen te zien.

In de grootse entreehal vertelde de stadsgids honderduit over de geschiedenis van Maastricht, de omgeving, de groei van de stad en natuurlijk ook over het gebouw zelf. Het was een interessant verhaal, en zelfs de kinderen luisterden geboeid. De Romeinen kwamen voorbij, en ook Napoleon. Ook de reden voor de vorm van de stad (1 Kanonskogel afstand aan de westoever van de Maas rondom de oude brug) kwam aan bod.

Vervolgens werd gesproken over de industriële revolutie, die met name voor een grote groei van de stad Maastricht heeft gezorgd. Interessant was ook het duale systeem met een kerkelijke macht uit Luik en een staatsmacht uit Den Haag. Daarom waren er ook aan de beide kanten van de hal werkkamers te vinden voor beide machten.

We mochten ook enkele vertrekken bezoeken, die bij een huwelijk normaal niet toegankelijk zijn. De kamer met de prachtige gobelins kende ik al, maar met een uitleg erbij bijvoorbeeld van de ooievaar, leerden we weer vele nieuwe aspecten kennen. Met name ook de raadszaal viel erg in de smaak, met plafondschilderingen van Charles Eyk. Hoewel deze veel jonger zijn dan de rest van het gebouw, vond ik dat deze een mooie synergie vormden met de rest van de ruimte.

Ook de kamer van de burgemeester kent heel bijzondere wandschilderingen. Maar het prachtige Mariabeeld is wat mij betreft een van de hoogtepunten van de rondleiding.

Op de balustrade hadden we nog een mooi uitzicht op het geheel en zagen we buiten al de volgende groep komen. En inderdaad – het was een huwelijk. Omdat de stadsgids iets meer tijd nodig had gehad dan gepland, werden we er vervolgens door de bewaking uitgegooid. Na afscheid te hebben genomen van de stadsgids, wilden de in het gezelschap aanwezige dames wel nog even een blik werpen op bruid en bruidegom, dat hoort er nu eenmaal bij!

Vervolgens werden we uitgenodigd voor een kopje koffie en een stuk (ja, een flink stuk) vlaai in een brasserie tegenover het stadhuis. Uiteraard gingen de kinderen bij elkaar zitten, en werd het erg gezellig.

Uiteraard zochten ook de anderen een plaatsje op en werd er menig gesprek gevoerd over de juistheid en onjuistheden van het verhaal van de gids. Ja, de stadsgids had wel kritische toehoorders!

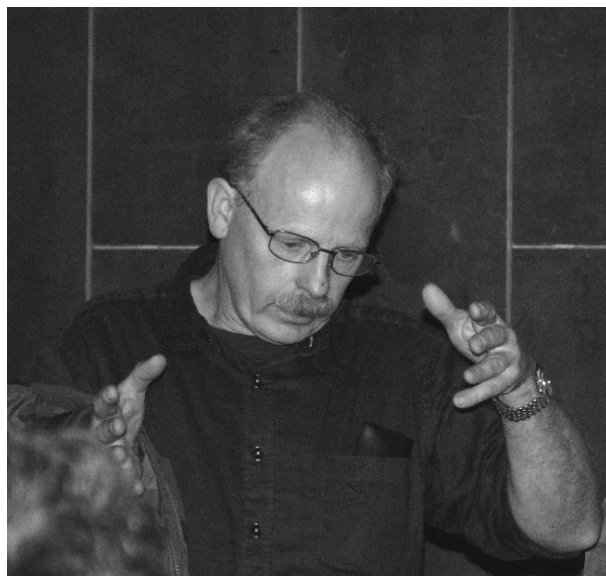
Na spijs en drank hadden we een vrij uurtje om de stad te verkennen. En omdat in Maastricht genoeg te zien en te doen is, ging iedereen zijn eigen weg. Na ons weer verzameld te hebben, bracht Rob Scholl ons naar een plek, waar hij tijdens zijn werk ook een aantal interessante objecten heeft opgegraven. Het is het gebied rond Mosae Forum, waar men probeert een culinair centrum op te bouwen. Opmerking: inmiddels zijn er al weer

enkele van de bedrijven failliet of gesloten. Toch is het een zeer aantrekkelijke locatie. Je zit in ondergrondse catacombën, met deels vrij oude gewelven. Rob vertelde er wat hij allemaal gevonden had en waar het lag. Wilt u dit nog eens nalezen, kijk dan nog eens in het vorige periodiek, waar hij e.e.a. ook voor ons beschreven heeft.

Na dit verslag van eerste hand gingen we verder naar een gebied, waar je normaal minder snel een

rondleiding krijgt. Een van onze eigen Simbo gidsen André Pöttgens voerde ons rond door een stuk van zijn familiegeschiedenis, die ook deels in Maastricht heeft plaatsgevonden. We liepen zodoende langs het Bassin en ook langs een belangrijk stuk industrie van Maastricht – de Sphinx gebouwen. Erg boeiend en interessant!

André en Rob, bedankt voor jullie bijdrage. Ook een woord van dank aan de organisatie, Hetty Backbier en Ine Scholl.
Het was een zeer geslaagde excursie!

Een reactie met – ongevraagde – aanvulling¹

De jaardienst in het kerkje op de Huls is elk jaar opnieuw de aanleiding voor een geweldige koffietafel met neven en nichten, die ik het jaar door zelden zie. Dat krijg je als je (al zo'n 44 jaar geleden) “boven de rivieren” bent gaan wonen. Als dan na zoveel jaren opeens je naam en nog wel voluit geschreven in De Bongard blijkt te staan, geef je je meteen² op als lid van de vereniging en draag je tegelijk de contributie af.³

De naam in het artikel klopt met die van mij: Dieudonné Jaegers, maar het is die van mijn opa, wiens naam in eerdere stukken werd geschreven als Iude Donné. De familie naam werd destijds – variërend – geschreven als Jegers en Jeegers. De roepnaam van opa was overigens Donnie. Opa was inderdaad getrouwd⁴ met een zus van Alexander Rademakers: mijn oma Helena Hubertina, geboren op 6 november 1874 te Simpelveld en overleden op de Molsberg op 30 maart 1950,⁵ die in het trouwboekje van mijn vader alleen Hubertina heet, maar waarin haar familienaam wordt geschreven als Rademaekers.

Dankzij Rob Scholl weet ik nu, dat de grond van het woonhuis van opa en oma Jaegers-Rademakers gekocht is van de vader van oma en in 1903 werd bebouwd. Daarmee staat vast hoe en wanneer de woning Molsberg 88 is ontstaan. Mijn opa en oma waren in dat jaar overigens net zes jaar getrouwd en ze deden het daarmee naar de norm van vandaag als starters op de woningmarkt zeker niet slecht. Waar ze v or die tijd woonden met inmiddels twee kinderen, weet ik niet.

Scholl heeft gelijk als hij veronderstelt, dat het huis gebouwd is door aannemer Jongen, want die naam noemde mijn vader toen ik hem eens vroeg waarom zijn ouderlijk huis met een punt in de weg gebouwd was. Hij heeft de bouw meegemaakt, want hij was de oudste en in 1899 geboren. Voor de verklaring van de plaats van de bouw beriep hij zich echter op hetgeen hij van zijn vader had gehoord:

Nadat tot de bouw besloten was, kwam aannemer Jongen op een dag met een knecht naar de gekochte tuin. Jongen zou vervolgens gevraagd hebben waar het huis dan wel moest komen. Opa had volstaan met op de tuin te wijzen, waarna de knecht in opdracht van Jongen een vierkante meter tuin had geëgaliseerd en Jongen met een troffel een stuk daarvan egaal schraapte. Nadat hij op die plek een paar stenen in hoekvorm had gelegd en in verband nog een paar daarboven op, had hij gevraagd:

“Zullen we hier dan maar ongeveer beginnen, Donnie?”. En omdat opa blijkbaar ja geknikt had, werd zonder veel omwegen van daaruit met de bouw gestart. Pas later bleek, dat het meest rechtse deel van de gevel ongeveer een meter in de straat uitkwam.

Dat verhaal moet veel indruk op mijn vader gemaakt hebben, want hij vertelde het later iedere keer als iemand lang op een vergunning moest wachten. Het verhaal werd wel steeds korter en van lieverlee leek het ook of hij er zelf bij was geweest:

“Wie d'r pap 't hoes op der Molsberg bouwet, gong dat gans get eeveldiger. Der Jongen koem en kratste mit zieng troeffel de e d get plat enge meter va de sjtraos af. Laat e paar sjteeing oavedr p zoe dat ze wie enge ek uuszoge en sa t: “Wat tunks dich, Donnie, zulle vier hei mer beginne?”⁶

1 Op Genealogie: Antwoord op de vraag van Joyce Vliks: Wat weet ik van mijn voorouders?, R. Scholl, de Bongard 2008, no. 2, pag. 12 e.v.

2 Bij de voorzitter van het bestuur van De Bongard, die met zijn broer zijn moeder assisteerde bij haar gastvrouwschap.

3 Ik heb daar een – vermoedelijk – unieke kwitantie, handgeschreven door die voorzitter aan over gehouden.

4 Op 21 oktober 1897

5 Het kost me moeite, maar ik spreek die voorzitter hiermee tegen: mijn oma was niet Celestine Rademakers!

6 Dialect spreken gaat nog steeds, maar schrijven alleen met veel hulp van Zumb  diksiejoneer, editie 2005.

Groepsfoto gemaakt voor het huis in kwestie op de Molsberg en wel ter gelegenheid van de eerste mis van Frans Jaegers, heerom van schrijver dezes. De neomist wordt geflankeerd door zijn trotse ouders, rechts Dieudonné Jaegers, die in 1903 een huis te Molsberg liet bouwen. Links van hem zijn moedertje Jaegers-Rademakers, die haar man de grond bezorgde, waarop het betreffende huis werd gebouwd.

Dieudonné Jaegers, die in 1903 een huis te Molsberg liet bouwen.

Donné Jaegers, Malden

BOKKENRIJDERS BELIEVEN BELGIË (15)

Door: Hans Hermans

Hoofdstuk XIV Vastenavond

*Welk jaar was het meest cruciaal tussen Belsazar en Balkenende ? Dat was 1492, want toen werden de Middeleeuwen afgesloten en begon de Nieuwe Tijd. Columbus ontdekte in 1492 Amerika en noemde de inwoners Indianen... In 1492 viel de Moorse stad Granada, weer aan Spanje. 'Niet-christenen zijn staatsgevaarlijk !', beweerde Spanje in 1492 en zette 170.800 joden het land uit. Afstammelingen wonen thans nog in Antwerpen en Amsterdam. In Lissabon wapperde opnieuw de vlag met het achtpuntige rode kruis; de Tempelriders bouwden in die stad een nieuwe vesting die zij als uitvalsbasis gebruikten. In het magische jaar 1492 kwamen Turkse astronomen tot de ontdekking, dat de aarde geen platte schijf is, zoals de Kerk nog eeuwen later zou beweren. In 1492 werd er een nieuwe paus gekozen, het was Rodrigo Borgia, die zich paus Alexander VI noemde. Hij was de vader van de lichtzinnige Lucretia Borgia. De Duitse geograaf Martin Behaim (ca.1459-1507), maakte in 1492 de eerste globe. Johannes Gensfleisch jr., ook Gutenberg genoemd, ontwikkelde rond 1440 een nieuwe manier van drukken, maar in 1492 maakte men gebruik van standaardlettertypen en in 1501 kwam er einde aan de wiegendruk. De meeste mensen weten niet dat exoten (in casu vreemde planten) die tot 1492 ingevoerd werden, archeofyten genoemd worden. In 1492 deed syfilis, een nieuwe geslachtsziekte, van zich spreken. De Fransen spraken over 'Mal de Naples', maar onze voorouders over 'Franse ziekte'. In 1492 schreef Sebastian Brant (1457-1521), in het kader van vastenavond, de bekende moraalsatire en bestseller *Das Narrenschiff*. In 1492 werd Desi Erasmus (1469-1536) tot priester gewijd en werd als paus gekwalificeerd, maar dankte hartelijk. Hij is de bekendste persoon van het christelijk humanisme en met zijn geschriften stond hij boven de kerkelijke censuur. Hij schreef het opzienbarende werk *De Blauwe Schuit* en zijn tijdgenoot Jhieronymus van Aecken, alias Jeroen Bosch (ca.1450-1516) vereeuwigde het schip op een van zijn schilderijen. We houden ons deze keer bezig met de oorzaken en gevolgen van het heidens joelfeest en meer nog die van vastelavond. Wij lezen hoe Kerk en astronomie hand in hand gingen, zodat Pasen aan een 'volle maan' gekoppeld werd. Dat er tijdens vastelavond vrijzinnig gevrijd werd, lezen we tussen de regels door.*

14.1. Evolutie van Vastenavond

14.1.1. Carnaval en televisie

Waarschijnlijk kunnen wij ons nog herinneren aan de tv-uitzending via de ARD op zondag 20 januari 2008, toen de eclatante en voorbeeldige vorstin Gloria von Thurn und Taxis in Aken de doorluchtige decoratie *Wider den tierischen Ernst* in ontvangst mocht nemen. Een van de voornaamste vrouwen van Duitsland, eigenaresse van 120 brouwerijen, uit het land van fasching en carnaval, bracht met allure en verve, de mensen in de zaal en voor de buis in vervoering. Heel even sloeg zij een brug tussen de eeuwenoude vastelavond en het relatief jonge carnaval.

Gloria von Thurn und Taxis

Omdat in veel boeken de parafrases van vastelavond en de fundamentele verschillen tussen vastelavond en carnaval, vooral door

onze kranten, willekeurig door elkaar gehutseld worden, voor mij een haast 'stelkundige' stimulans om aan het triviale thema een hoofdstuk te wijden.

14.1.2. Appendix van Nederland

In Duitsland werden meer dan 200 boeken over *Fastnacht* geschreven, maar helaas schenken de meeste auteurs, niet of nauwelijks aandacht aan het vormelijke verschil tussen vastelavond met zijn travesterende traditie, voortdurende vermomming en komische kakofonie enerzijds en het commerciële carnaval met prinses en dansmariekes, soldaten en marsmuziek, geweren en sabels, nepstadhuissleutels, foonderscheidingen en heel veel 'buut' met ironische persiflages en sarcastische parodieën anderzijds.

Vastelavond veranderde mettertijd in vastenavond en werd gebonden aan de drie dolle dagen vòòr Aswoensdag. Dat geldt echter niet voor Carnaval, want die viering begint al op 11 november en mag als 'zomercarnaval', ook bij 33 graden gevierd worden. We merken het al, de verschillen tussen vastenavond en carnaval zijn legio, ook als de kranten het tegenovergestelde beweren. De universiteit van Tübingen heeft een *Arbeitskreis für Fastnachtforschung*, in het Duitse Bonn en het Belgische Leuven hebben ze een faculteit *Volkskunde*. En in Nederland? Helaas, bij ons is *Volkskunde* al jaren geen universitaire studie meer.

Carla Wijers uit Roermond, schreef enthousiast en onverschrokken een dissertatie over *Vastenavond in Roermond en Simpelveld*. Carla wist, als je wilt promoveren moet je een promotor zoeken, maar Nederland kent geen *Volkskunde*, maar dat wisten we al. De eerste stelling bij de dissertatie van Carla

Carla Wijers schreef *Vastenavond in Roermond en Simpelveld*

luidde dan ook: 'In het beperkte aantal carnavalstudies in Nederland weerspiegelt zich de achtergestelde positie van *randgebieden* tegenover het westen van Nederland'.

Ganstrekken Grevenbicht 1956

Carla bedoelt waarschijnlijk: Als 'Polderland' 165 schutterijen en 245 carnavalverenigingen zou hebben, zouden er planken vol studies staan! Vastenavond (en carnaval) heeft/hebben in Nederland geen status, omdat de essentie zich afspeelt in het *appendix* van Nederland, dat ook wel Limburg genoemd wordt. Meer dan in enige andere plaats, stond Roermond in de belangstelling. Peter Nissen schreef reeds in het tijdschrift *Veldeke* (1980 nr.1) zeer uitvoerig over Roermondse vastenavondgebruiken. Pertinent schrijft hij over *vastelavond* en persé niet over *vatenavond*, want het volksfeest had iets met 'faseln'. Klaarblijkelijk kon de viering zich in Roermond lang handhaven, want pas op 1 maart 1794, werd daar voor het laatst een vermomningsverbod uitgevaardigd. In Roermond was in de 18e eeuw nog duidelijk sprake van *vastenavondvieringen*, want in oude documenten is er sprake van 'pannekoeken bedelen'. Soms werd er ook om de ingrediënten eieren, spek, meel en melk gebedeld. Dan werden de pannenkoeken

gezellig op straat gebakken. We merken duidelijk, dat vastenavond een traditioneel straatfeest was, terwijl carnaval vooral aan cafés en zalen gebonden is.

Een ander aspect was het *gansrijden* en *voy-jagen*. Of er een link bestaat tussen die twee gebruiken? Het zou kunnen dat de gebruiken door 'Welsje' soldaten ingevoerd werden. Bij het gansrijden of ganstrekken proberen ruiters de kop van een gans te trekken. In het Waals wordt een gans momenteel *âwe* en een rit *voyèdje* genoemd. Hoe dan ook, op een gegeven moment werd ook die 'volkspret' verboden, neen, niet door de Dierenbescherming, die bestond toen nog niet. De ruiters die het ganstrekken beoefenden waren meestal boerenzonen van het platteland. Toch probeerden zij met vastenavond, natuurlijk vermomd, in de stad (Roermond) te komen om met behulp van muziekinstrumenten de boel op stelten te zetten. Herhaaldelijk werd het *voyjagen* of *voejagen*, met het daaraan gekoppelde 'vagabunderen' verboden. Hiertoe behoorden alle ingrediënten van vastenavond, zoals vermomming, verkleeding, muziekinstrumenten, dansen, dartelheden en kindeln. In 1706 verbood men in Roermond voor het laatst *'de voye te jagen'*. Soms vertaalden carnavalogen het begrip *voyjagen* met 'op fooien jagen', omdat ook het begrip *fooi* afgeleid werd van het Franse 'voie' hetgeen *reisweg* betekent. Het was niet de Kerk die er een einde aan maakte, maar de dramatische tijden verbonden aan de talrijke oorlogen.

Tussen 1702 en 1713, woedde ook bij ons de *Spaanse Successieoorlog* en werden veel plaatsen door Staatse (calvinistische) troepen bezet. Toch kon zich in 'afgeslankte' vorm de *Voedaensdig* (*voiedinsdag*) nog een tijdje handhaven. Jongens van het platteland kwamen naar Roermond om alle mogelijke eetwaar te bietsen. Vreemd genoeg hadden zij recht op buit en de bewoners slootten natuurlijk alle levende en lekkere spullen achter slot en grendel. Door de overheid werden de gebruiken van de *Rurale narren* (*gekken van het land*), argwanend bekeken. In 1732, 1733, 1734 en 1738 werden de zogenaamde 'Roerare', afgeleid van *Rurale*, verboden omdat ook Bokkenrijders zich

gemaskerd tussen de *ruralen* zouden kunnen bevinden. In de jaren 1761, 1765 en 1768 werd de Roerare verboden wegens de *Zevenjarige Oorlog*. Ook in de jaren 1791, 1792 en 1794 werden de vieringen verboden. Wij merken dat vastenavondgebruiken zich in Roermond tot in 1793 konden handhaven.

14.1.3. Pronte periode

Waarom koos Carla Wijers, voor haar proefschrift, twee carnavalsverenigingen. Zij had toch ook een vastenavondvereniging in haar toets kunnen betrekken?! Dat kon natuurlijk niet, omdat vastenavond al langer dan twee eeuwen uitgestorven is. Vastelavond en vastenavond waren in hun tijd, wars van alle commerciële gedoe en was ook veel minder geünieerd. Beslist geen prinsengarde en dansmariekes, geen nepgeweren en geen marsmuziek. Wij vermoeden inmiddels, dat er een zeer groot verschil bestaat, tussen vastenavond van toen en carnaval van nu. Wanneer de eerste vermomde en/of gemaskerde mensen door de straten liepen weten we niet. We weten wel, dat door de Germanen jolige *joelfeesten* gehouden werden, die in het teken stonden van

Joelfeest (1)

zonnewende en de daaraan gekoppelde vruchtbaarheid van vrouwen, vee en velden. Pas veel later kregen de jolige joeldagen een

Joelfeest (2)

syncretische schakering, hetgeen betekent, dat de Kerk het heidens *joelfeest* koppelde aan de dagen voor *Aswoensdag* en die pronte 'periode' toen zeer terecht *vastenavondtijd* noemde. Dat dit ook te maken had met de vrouwelijke 'periode' is een heel ander verhaal. Daarover later iets meer.

14.1.4. Franse bezetter

We lezen nog wel eens dat het de Fransen waren, die in 1794 een einde aan de vastenavond maakten, zodat er tussen Rijn en Maas, een abrupt einde kwam aan het frivole feestgedruis. Dat is klinkklare kolder, want de waarheid gebiedt te schrijven, dat in onze streek in de 18^e eeuw de Spaanse Successieoorlog (1702-1713), de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748), de Zevenjarige Oorlog (1756-1763) en de Luikse Revolutie uitgevochten werden. Zelfs als onze voorouders niet direct hierbij betrokken waren, zo kregen zij te maken met buitensporige belastingen, die toen contributies en executies genoemd werden.

De vele oorlogen deden de vastenavondvieringen geen goed

Bendevorming, denk aan de vermeende Bokkenrijders in onze streek, was het gevolg daarvan. Vergeten we ook niet, dat in die tijd diverse epidemieën en veeziektes het land teisterden. Tussen 1750 en 1794 stierven duizenden mensen aan dysenterie, kroep, koude koorts, pokken, tering en waterzucht. De bevolking was arm en murw, zij had niet de minste belangstelling om vastenavond te vieren.

Na de val van Napoleon en naar aanleiding van het Weense Congres, viel in 1815 het

Duitse Rijnland aan Pruisen. In 1822 staken in Keulen een paar mannen de knappe koppen bij elkaar, om vastenavond nieuw leven in te

Dreigestirn Keulen 2006

blazen, want mensen uit Keulen weten heel beslist dat Romeinse en Griekse soldaten, de voluptueuze vruchtbaarheidsvieringen meebrachten uit het zuiden. Men weet te vertellen dat gewone soldaten een keizerpakje aantrokken en de standsverschillen dan voor een dag vergeten werden. De Romeinse kolonie Keulen had dezelfde rechten als Rome en als het aan de 'narren' gelegen had, zou er misschien ook nu nog *vastelavond* gevierd worden. Maar de preutse Pruisische politiek, was niet gediend van een malle maskerade en helemaal niet van vermomde vrouwen. De protestantse Pruisen moesten ook niets hebben van Aswoensdag en de daaraan voorafgaande vastenavond. Natuurlijk is dat de reden, dat in 1822 *vastenavond* in een ander jasje gestoken werd. In 1823 trok de eerste carnavalsoptocht door de straten van Keulen, vermomming was feitelijk taboe en er waren geen vrouwen bij. Wel ontzettend veel militair nepvertoon, waarbij zelfs de gruwelijke generaal Jan van Werth, uit de vergetelheid gerukt werd. Was vastenavond door de eeuwen heen, het feest van de verplichtende vermomming, zo werd carnaval in 1823 het feest van de Pruisische persiflage en een goede gelegenheid om de potsierlijke Pruisische mentaliteit op de korrel te nemen. Carnaval werd het feest van nep-officieren en fophuzaren, van sabels en

geweren, marsmuziek en blikken onderscheidingen.

De bekende heldenfiguur en generaal Jan van Werth (1591-1652), wiens standbeeld sinds 1895 op de Altermarkt staat, werd in 1925 naamgever voor het luxe ruiterskorps *Kölner Karnevalsgesellschaft Reiterkorps Jan von Werth e.V.* Zonder uitzondering waren de oprichters rijke

Standbeeld Jan von Werth te Keulen

kooplieden en paardenbezitters, die een gelegenheid zochten om als ruiterskorps in de optocht mee te mogen trekken. In dit kader moeten wij maar heel gauw vergeten, dat onze voorouders in 1636, tijdens de 80 Jarige Oorlog, Jan van Werth te hulp riepen, maar zijn leger tegen alle verwachtingen in overal plunderde en diverse plaatsen in brand stak... 1823 moeten wij als geboortjaar van de *Rijnlandse carnaval* beschouwen, dat was evolutie en revolutie tegelijk. Toch nam men een paar facetten van de voormalige vastenavond mee naar het nieuwe carnavalsgebeuren. Neem bv de groet *Alaaf*. Dit is een groet- en drinkspreuk, die de begrippen 'hoi' en 'proost' in zich verenigt. Etymologisch zit het anders in elkaar. In Keulen vond men een document uit 1733 met de drinkspreuk *Cöln All-und-af*, hetgeen we vrij kunnen vertalen met 'Keulen voorop'. Om de Pruisische prins niet te beledigen, werd niet over *prins carnaval*, maar over *held carnaval* gesproken. Hij was/is gekleed in een Bourgondische tenue, dat aan vastenavond herinnert. Zijn gevolg was niet vermomd, maar droeg nagemaakte Pruisische uniformen. Reeds in 1570 was er sprake van een *Jungfrau*, maar toen in 1823 de 'maagd' uit de mottenkist gehaald werd, ordonneerde

Pruisen dat de mollige marketentster door een man gefigureerd moest worden. Daar waren de Nazi's, die een hekel aan travestie hadden, het niet mee eens, zodat de *Jungfrau* in 1934 een pathologische vrouw werd. Doch meteen na de oorlog werd 'ihre Lieblichkeit' (de maagd), opnieuw in haar mannelijke eer hersteld. Ook *der Boor (de boer)*, die reeds in een document uit 1422 genoemd wordt, verhuisde van vastenavond naar carnaval. Pas in 1871 mocht de 'held' zich *prins* noemen en werd aan zijn zijde *prinses Venetia* gezet. De kortgerokte *Tanzmariechen* zijn van veel latere datum en hebben helemaal geen relaties met *vastenavond*. Het is leuk te vermelden dat toen ook die andere mannenwereld, de schutterij, meer dan gewone belangstelling voor vrouwen toonde. Vanaf 1970 mochten *marketentsters* de mannen begeleiden. Terug naar Duitsland, waar het mannen, in de Nazi-tijd, streng verboden was, om zich in vrouwenkleden te vertonen, zodat travestie in 1938 verboden werd. Veel Limburgse 'carnavalogen' beweren ook nu nog, dat *vastenavond* en *carnaval* hetzelfde is. Inmiddels weten wij wel beter.

Die Jungfrau was doorgaans een man

14.1.5. Joel, foek en nonnevot

Net zoals carnaval zich door een kristallisatieproces uit vastenavond ontwikkelde, zo evolueerde de ‘christelijke’ vastenavond zich uit *vastelavond* en een heidense joel- en vruchtbaarheidsviering. Bij de Germanen was het joelfeest een

Gloria von Thurn und Taxis

overgangsritueel bij de zonnewende, van winter naar lente, van een lange sombere tijd naar vruchtbaarheid. Het is bekend dat de Germanen hun joelfeest vierden, waarbij god Freyr en vruchtbaarheidsgodin Nerthus, een verluchtend voorbeeld gaven. Alles gebeurde in het kader van de hernieuwde goudgele zon. Etymologen zijn overtuigd dat het begrip *joel*

Foekpot

afgeleid werd van het Scandinavische *jul* en het Friese woord *giel*, hetgeen we het beste kunnen vertalen met *schijnend geel*. Ook ziet men een mogelijke combinatie met het Indogermaanse *ghoilo* en het Oudengelse *géol* hetgeen feitelijk ‘bronstig’ betekent. *Joel* zouden we dan met

een omhaal aan weelderige woorden kunnen vertalen met: ‘Het feest van de bronst bij een vruchtbaarheidbrengende goudgele zon’. We weten niet, of de Germanen muziek maakten, maar bij de latere middeleeuwse vastenavond speelden ‘instrumenten’ een belangrijke rol. Meestal maakte men gebruik van kakofonische ketelmuziek en een typisch vastenavondinstrument was de *foekpot*. Etymologisch is *foeke* afgeleid van foeken, fokken of stoten. Reeds in 1503 gebruikte men in Engeland het begrip *to fuck*, hetgeen ook ‘beslapen’ kan betekenen.. De foekpot was feitelijk een aarden pot met als deksel een varkensblaas of een dun vel. Feitelijk is het een *membraaninstrument*, maar gelijktijdig een *strijkinstrument*, zodat de bijnaam ‘stampviool’ wel duidelijk is. Door via een gaatje in dat vel met een dun rieten stokje op en neer te bewegen, ontstond er een diepdonker gruwelijk geluid. In Duitsland, het vaderland van *Faselabend*, spreekt men over een ‘Narrengeige’. In de steeds dubbelzinnige vastenavondsfeer, had de foekpot naast geluidsbron, ook een visueel virtuele betekenis... Ook de liedjes, die het grut zong, waren soms dubbelzinnig: ‘‘*Ouwe jaarke douwe, de poeskes zijn verkouwe!*’’ Maar dat wisten natuurlijk de kinderen niet, die met zo’n foekpot van deur tot deur gingen. Mijn eega kan zich goed herinneren dat zij rond

Met de foekpot van deur tot deur

1952, in haar geboorteplaats Haelen (bij Venlo), met leeftijdgenootjes van deur tot deur ging al zingend: "' Foekepotterie, foekepotterie, gaef ós 'n centje den gaon we voedsel. Alles van het varken kon gebruikt worden en mijn vrouw kan zich herinneren dat de varkensblaas gebruikt werd voor de foekepot. Op sommige plaatsen werd de naam *foekepot*, om begrijpelijke reden veranderd in *rommelpot*... Daar werd natuurlijk ook de etymologie aangepast, door de *foekepot* een 'naamnabootsend' instrument te noemen...

Toen vastenavond door de calvinisten verboden werd, werd de 'rommelpot' op andere feestdagen zoals Sint Maarten, Sint Sylvester en Nieuwjaarsdag gebruikt. Het instrument kon zich tot nu toe handhaven in Twente en de Achterhoek. In Salland zelfs met carnaval. Wie de *foekepot* mee naar Brazilië genomen heeft weten we niet, maar dat hij daar, met de naam *cuica* (*wrijftram*) in het kader van het libidineuze, losbandige, Latijns-Amerikanen carnaval een zeer belangrijke rol speelt, hoeft geen betoog.

Tot de omkeerrituelen van vastenavond, behoren uiteraard ook de *nonnevotten*. Door het jaar eten wij een Berliner, een Bossche bol of een Akener print, maar met carnaval grijpen we

Nonnevotten

naar een *nonnevot*. Natuurlijk ontstond ook hierbij een rijk-rooms-religieus relaas, naast de explicerende etymologie van de historicus. De kuise lezing doet ons geloven, dat dit oliegebak een kloostergebakje was, met de naam 'nonnenbroodje' dat in de middeleeuwen in de Duits-Rijnlandse kloosters, aan de vooravond van Aswoensdag door de nonnen gegeten mocht worden en dat de vorm van het gebak ontleend werd aan de christelijke Drieëenheid. Maar de op hol geslagen fantasie van vastenavondgekken in de middeleeuwen, zagen in een *nonnevot* de edele delen van een struise *soeur sourir*. Net zoals andere vastenavondaspecten, beschouwde men ook de *nonnevot* als een expliciet en vermaard vruchtbaarheidssymbool. Volgens een

waer verbie !'' In die tijd hadden de meeste mensen, in het kader van de ouderwetse recycling, een zeug op stal. Zij ruimde afval op en 'fabriceerde' voedsaam document, was er reeds in 1675 in Sittard sprake van een speciaal vastenavondgebak. De kranten berichtten over een middeleeuws 'carnavalsgebak', maar de eerlijkheid gebied te schrijven, dat de mensen in die tijd nog nooit van *carnaval* gehoord hadden. In 1895 hield de carnavalsvereniging *De Marotte*, voor het eerst een 'nonnevotte-pertie' en sindsdien maakt de *nonnevot* deel uit van de lokale carnavalscultuur. Soms kan het verkeren, dat bleek in 1985 in Maastricht, toen de paus de stad met een bezoek vereerde. Een lunchroom etaleerde heerlijke gepoederde *nonnevotten*, maar de steeds argwanende 'gooffie' (politie op z'n Maastrichts) dacht aan pauselijke profanatie, onzedelijke onttering en hitsige heiligschennis. Het kostte de banketbakker heel veel moeite om de 'domme diender' uit te leggen, dat *nonnevot* de naam van een onschuldig oliebaksel is.

14.1.6. Boonte Störrem

Maastricht was door de eeuwen heen het toonbeeld van devote dienstbaarheid en serene structuren. Als de rijksbisschop, later prinsbisschop, van Luik, met zijn licht ontvlambare Luikse liederen in de clinch lag, zocht hij stevast toevlucht in het devote Maastricht. Hier werd hij op handen gedragen. Over de sereniteit van de 'Mestreechter Sjeng en Pie' lezen we bij vastenavond in de Historische Encyclopedie van Maastricht: 'Wereldlijke en kerkelijke overheden bezagen *vastelaovond* met argwaan vanwege het dan afwijkend gedrag. De raadsverdragen fulmineerden al ertegen in de middeleeuwen.' (...) Na 1632, denk aan de Maasveldtocht van stadhouder Frederik Hendrik (1584-1647), waarbij Maastricht van 1632 tot 1794 onder Luiks-Staats bewind kwam, werden vermommen en verkleeding verboden. Dat gebeurde ook tijdens de beide wereldoorlogen.

Pas in 1946 werd er te Maastricht de carnavalsvereniging *De Tempeleers* opgericht, maar het vermommingsverbod, zijnde een aspect van *vastenavond* bleef strikt verboden. In Maastricht was er een duidelijk verschil

tussen luxecarnaval door de bourgeoisie en straatcarnaval door het proletariaat. Natuurlijk wilden steeds meer mensen tot de ‘welgestelden’ gerekend worden, zodat carnaval zich mettertijd vanaf de straat naar het café verplaatste. Hierbij raakte het masker in de vergetelheid. We merken dat vastenavond ooit een vermaard en vermoemd volksfeest was, dat voornamelijk op straat gevierd werd. Een paar oude vastenavondgebruiken zijn bewaard gebleven. In Maastricht geen stropop maar een

Mooswief (pop in de vorm van een groentevrouw), die tijdens carnaval op het Vrijthof bungelt. Het verjagen van de wintergeesten, lees onvruchtbaarheid, gebeurt op carnavaleske wijze met het *Momuskanon*.

Vermomming werd verboden en raakte uit de tijd, maar kostumering is gebleven. De vrolijke muzikanten sloten zich samen tot *Zaate Herremeniekes*. Maar ook de nieuwe tijd kent anekdotes. Neem bijvoorbeeld Burgemeester Baeten (1920-1967-1996), die volgens eigen zeggen, niets tegen een carnavalsoptocht had, maar persé geen vastenavondattributen wilde zien. Toen onderdanen in 1976 de euvele moed hadden om, als symbool van vergankelijkheid, een doodskest mee te voeren, greep Baeten persoonlijk in. Hij haalde de doodskest uit de optocht...

14.1.7. Neutrale Ulk

We zouden bijna vergeten dat zich in onze buurt ook een neutraal landschapje bevond, met een heuse carnavalsvereniging. Tijdens het *Weense Congres (1815)* konden Nederland en Pruisen het niet eens worden, wie de zinkmijnen van Altenberg (Kelmis), in bezit zou krijgen. Wenen sprak over een *condominium*, maar in feite was het een *intolerabel deprincipium* (onverdraaglijke

Mooswief

heerschappij), want Pruisen erkende de inspraak van Nederland niet en beschouwde Kelmis als een vazalstaatje. Ook het zgn. *Tweeherenverdrag van Aken*, op 26 juni 1816, kon daarin geen verandering brengen. Het gevolg was, dat Kelmis met de naam *Neutraal Moresnet* als ‘provisorium’ door het leven moest.

Neutraal Moresnet is de witte taartpunt

Vaals dacht een ‘Vierlandenpunt’ te bezitten, maar daar was geen sprake van, want Neutraal Moresnet beschikte niet over een Grondwet, had geen autonomie en was niet soeverein. Bijna 100 jaar kon deze tragische toestand zich handhaven. Het is heel bijzonder dat in dit neutrale gebied reeds op 23 maart 1879, door drie employés van de zinkmijn *Vieille Montage*, een carnavalsvereniging met de naam *Ulk zu Kelmis* opgericht werd. Vanaf

Carnavalsgesellschaft Ulk Kelmis

het eerste moment, oriënteerde de vereniging zich op de carnavalsstructuur van Mainz. Dat is vreemd, als we weten dat in Aken reeds in 1859 de *Öcher Penn* opgericht werd. Op Vaals oriënteren kon men zich niet, want de *Jrensülle* (Grensuilen), werden pas in 1948 opgericht.

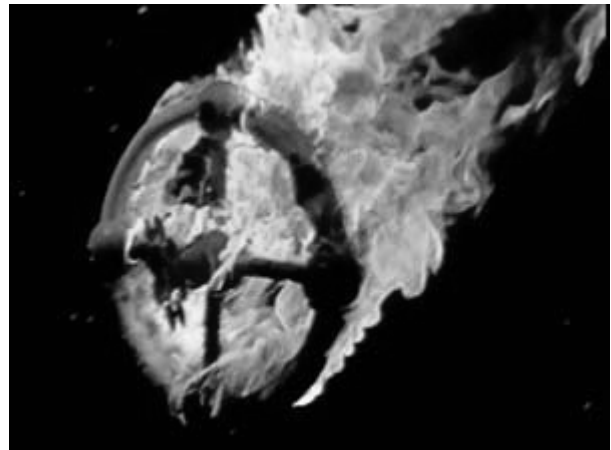
Het is wel bekend dat de oprichters en leden van *Ulk zu Kelmis*, net als hun ‘confraters’ in Mainz, zonder uitzondering invloedrijke, vermogende en intellectuele mensen waren. Of dat in Aken in mindere mate het geval was? Pas veel later oriënteerde men zich op Keulen, omdat het volksfeest niet uitsluitend een privilege van de rijken is.

In 1915 werd Neutraal Moresnet door Pruisen geannexeerd en kwam er een einde aan een vermeend zelfstandig staatje. Helaas kwam er voorlopig ook een einde aan de activiteiten van de carnavalsvereniging *Ulk zu Kelmis*. De mannen die voorheen samen *Ulk* (plezier) beleefd hadden, had men onder de wapenen geroepen, de een bij de Duitsers de ander bij de Belgen. Mannen die eerst samen aan de tap stonden, lagen of vielen voortaan tegenover elkaar op het slagveld... Een tableau in de kerk met een lange rij namen, herinnert aan mannen die voor het vaderland vielen. Maar hadden de inwoners van Neutraal Moresnet een vaderland? De ‘Grote Oorlog’ zoals hij in België genoemd wordt, sloeg een diepe bres in het verenigingsleven, want tot 1937 konden er geen activiteiten ontplooid worden. Wel bleven het vaandel, documenten en kasbescheiden zorgvuldig bewaard. Vanaf 1937 tot 1940 kwam de vereniging opnieuw tot grote bloei, maar ook de 2^e Wereldoorlog was funest. Na die oorlog was het *Koninkrijk der Belgen* niet gecharmeerd van ‘plaisir dans les cantons de l’est’ Nadrukkelijk werd de plaats toen La Calamine genoemd en mannen die aan Duitse zijde (verplicht) gevochten hadden, mochten niet rekenen op een bewijs van goed gedrag. Maar Kelmis was ook toen al een multiculti-samenleving, zodat de *KG Ulk zu Kelmis* in 1945 voor de derde keer opgericht kon worden.

14.1.8. Faseln en vozen

De oorzaak van het joelfeest moeten we zoeken bij de *zonnwende*; de jaarlijks terugkerende versmelting van de zon met de aarde. De dagen werden langer en warmer; veld, vee en vrouwen waren bereid om vruchtbaar te zijn. In die tijd, en ook nu nog, een niet te onderschatten aspect om te overleven. Men wist niet hoe het zat met de kosmische krachten en hoe de zon inwerkte op de aarde, maar die twee stonden met elkaar

in verband en zorgden voor het nieuwe leven en de nieuwe oogst. Dat moest gevierd worden.

Brandend wiel

Bij de Kelten stond de zonnwende in het teken van hun *Samheimfeest*, waarbij men brandende wielen een berg af liet rollen. Symbolisch werd de zon (het vuur) aan weiden en velden toevertrouwd, om vruchtbaarheid af te dwingen. Op veel Waalse plekken in België is de traditie van *Les Grands Feux (de grote vreugdevuren)* bewaard gebleven.

Het vuur wordt aangestoken door pas getrouwde paartjes. Ze omarmen elkaar bij het vuur en vragen om vruchtbaarheid in hun huwelijk en voor de hele gemeenschap. Het grootste vreugdevuur is dat van *Bouge*, hoog boven de Maas in de buurt van Namen. Ook op sommige plaatsen in het zuiden van Duitsland wordt in het kader van *Vasnach*, het vreugdevuur in stand gehouden. De naam *Vasnach* had oorspronkelijk niets met vasten

Samheimfeest

te maken. Voor de etymologie van het woord *vastenavond*, moeten we terug naar de 13^e eeuw. Het oudste bekende woord is *vasnach*, vervolgens is er sprake van *vaschang* en op andere plaatsen vanaf 1283 *fasching*. Tegen het einde van de 13^e eeuw komen we in Duitsland het woord *Fastnacht* en in Nederland *vastelavond* tegen. Het stamwoord *fas* werd afgeleid van het middeleeuwse *faseln*, hetgeen we vertalen kunnen met: bevruchten maar ook met vruchtbaarheid. In jeugdboeken wordt *faseln* ook wel vertaald met ‘bazelen’... Maar de feitelijke vertaling luidt: ‘De onvruchtbare wintergeesten verjagen door provocerende paringsrituelen’. In Nederland kennen we het synonieme ‘werkwoord’ *vozen*. Sommigen historici suggereren, dat kerkelijke schrijvers, in het kader van hun syncretisme, het ‘werkwoord’ *faseln* veranderden in *fasten*, om de relatie met de vastentijd nadruk te verlenen. Maar we mogen niet ontkennen dat *vozen* en *faseln* dezelfde betekenis hebben.

De Germaanse god Frey

14.1.9. Heufaseln und Gaukelfuhre

We merken dat vastenavond in zijn oervorm, aanleiding was om het ‘sterven’ van de winter en de ‘geboorte’ van de lente, zijnde een feest van vruchtbaarheid en vernieuwing te vieren. De Germanen maakten gebruik van een schip op wielen, waarmee zij door de velden trokken om de goden gunstig te stemmen. Een beeld van hun god Frey werd op een scheepskar begeleid door een stoet uitgelaten mensen, die als dieren vermomd waren, om de walgelijke wintergeesten te verjagen. Aan

Faseln Erbsen, een vruchtbare erwtenplant

boord van het schip vond de copulatie plaats tussen god Frey en een pronte priesteres.

In Franken en Beieren, werd in de vroege middeleeuwen de gevestigde gezelschapsorde, in het bijzonder de patriarchale norm, op de kop gesteld. De mannen trokken vrouwenkledij, de vrouwen een mannenkloffie aan. De anders zo strenge huwelijkse maatstaven werden aan de kant gezet en vanaf 1534 was er zelfs sprake van *suspendierung*. Iedereen ‘deed’ het met iedereen. De gewone mens voosde op een hooizolder, doch welgestelde mannen maakten gebruik van de zogenaamde *Gaukelfuhre*. Zij lieten zich rondrijden in een comfortabele koets en vroegen aan ‘gezellige grieten’ om gezelschap. Het was maar beter om zich niet aan de ‘feestelijkheden’ te onttrekken. Vrouwen die dat deden, kwamen van een koude carnaval thuis; zij werden op Aswoensdag in het ijskoude water van een

poel of beek geworpen terwijl de omstanders zongen: 'Dass sie sein kommen zu ihr Tagen, weil sie Fut, Arsch und Titten vergebens tragen !' (...) ('Ihr Tage' betekent menstrueren.)

Niet alleen op plaatsen in Zwitserland, maar ook in de Zwaabse gebieden van Hongarije, dragen de mannen gedurende *farsang* (vastenavond), grote houten maskers met wolpruiken en hoorns. In 1989 bezocht ik Mohács, een stad in Hongarije, waar zich eeuwen geleden veel Donauzwaben vestigden en vruchtbaarheidsrituelen vanuit Duitsland meenamen. Maar ook de Zuidslaviërs die zich daar vanaf 1700 vestigden, claimen het historische gebruik. Zij spreken niet over *faseln* maar over *farsang*, hetgeen ook iets met vruchtbaarheid te maken heeft. Ook daar de zonnewende als levensbron. Heel lang geleden werd, om de god van de vruchtbaarheid gunstig te stemmen, een mensenoffer gebracht. Meestal was dat een schurk, die so wie so, voor de bijl zou gaan. Hij werd in koningskleren gestoken en gezeten in een schuitkar door de plaats gereden. Maar *farsang* paste zich aan, tegenwoordig wordt een stropop in brand gestoken. Met vastenavond, dansen angstaanjagende *Busho*'s, verscholen achter zware houten maskers en gehuld in schapenvacht, door de straten van Mohács. Iedere *Busho* is vergezeld van een tiental *Sjokatsen* (*Slavische meisjes*), die om hem heen springen en de vruchtbaarheid symboliseren. Zo'n *Busho* draagt in de ene hand een zware ratel en in de andere een houten hooivork. In het kader van de vermomming is het uit zacht wilgenhout gesneden masker het meest belangrijk. Het rode masker wordt niet zelden met dierenbloed besmeurd. Ooit was de ceremonie bedoeld om de onvruchtbare wintergeesten te verdrijven en vruchtbaarheid af te dwingen.

Ik voelde mij zeer vereerd, toen ik van een *Busho* een origineel *farsang*masker aangeboden kreeg. (zie foto)
Hadden alle volken, afzonderlijk, aanleiding om in het voorjaar te feesten, of zijn er aantoonbare netwerken tussen de diverse culturen? Een feit is, dat de primitieve

volken, om te kunnen overleven, in hoge mate afhankelijk waren van het klimaat, de bodem en de vruchtbaarheid. Het was een reden om te vieren... Zo te zien, is er voor historici op het etnische vlak, nog veel werk aan de winkel. Maar Nederland heeft geen faculteit voor Volkenkunde, maar dat wisten we al.

Het Farsangmasker

14.1.10.

Bacchus

Historici ontdekten, dat vrijwel door iedere cultuur vruchtbaarheidsfeesten gehouden werden. In Mesopotamië, waar de bakermat van onze cultuur ligt, werden 6000 jaar oude kleitabletten gevonden, waarop tekeningen duidelijk maken, dat vruchtbaarheid zeer belangrijk was. Daar werd een misdadiger gezeseld, met een karrenschip door de straten gevoerd en uiteindelijk terecht gesteld. Drie vliegen in één klap: de god van de vruchtbaarheid was tevreden, de gemeenschap had een schurk minder en er mocht uitbundig gefeest worden. Als er geen misdadiger was nam men een slaaf... In Egypte werd godin Isis voorbeeldig vereerd, zodanig, dat de Romeinen de cultus overnamen. In Griekenland had men een ander gebruik. Daar droegen mannen, als symbool van vruchtbaarheid, een heilige en vooral ferme

fallus door de straten en zongen ter ere van Dionysus. Uit de aard der zaak werd er (te) veel gedronken, waarbij volgens documenten de mannen hun verstand kwijt raakten en onverstandige dingen deden... Dionysus is de god van de wijn die door de Romeinen, bij hun feesten, meestal Bacchus genoemd werd. De Romeinen konden er ook wat van, want tijdens de zogenaamde Bacchanalia, werd er gedronken, gemusiceerd en wellustig gezongen. Ook van de Romeinen is bekend, dat er schandelijke seksorgiën, ter ere van hun vruchtbaarheidsgodin Isis, gecelebreerd werden. Het veranderde drastisch onder keizer Constantijn (288-377), die het arianisme verwierp en het christendom tot staatsgodsdienst maakte. Toen reeds werden, tijdens het eerste concilie van Nicea (325), pogingen ondernomen om het heidense uitspattingen 'christelijke couleur' te geven; een veelvoorkomende actie, die ook wel *syncretisme* genoemd wordt. In de katholieke kerk, moest de zonnewende plaats maken voor een astronomische cyclus met het hoogfeest van Pasen na een 'volle maan', zodat niet alleen Pasen, maar ook de hieraan voorafgaande vastenavond en Aswoensdag, veranderlijke feestdagen werden. Aan de Pasen ging een vastentijd vooraf en aan die vastentijd een dag die *vastenavond* genoemd werd. Dat hierbij de *ovulatie* onbewust (of eventueel bewust ?) op *vastenavond* gelegd werd, staat in een ander hoofdstuk.

14.1.11. Moeder Aarde

Het is opmerkelijk dat tijdens het Babylonische Sacraefeest, bij het Griekse Dionysusfeest, alsook bij het Romeinse Saturnusfeest met zijn Bacchanalia en Hilaria, uitspattingen meer regel dan uitzondering waren. Vrijwel overal, werd *Moeder Aarde*, de plaatselijke godin van de vruchtbaarheid vereerd. Het was meestel een donkergetinte dame, omdat de beste akkergronden een donkere kleur hebben. Ook hier speelde de Kerk zeer doelmatig op in, door op veel plaatsen, waar vastenavond gevierd werd een zwarte madonna te vereren. Het is vrij logisch, dat de Kerk de diep gewortelde feesten niet kon afschaffen. Zij lijfde ze in, hetgeen met een beter woord *syncretisme* of *kerstening* genoemd werd. Dus een christelijk

sausje over een oergermaans ritueel. Het narrenfeest kreeg christelijke diepgang en werd afgesloten met een askruisje. Er wordt wel eens beweerd dat Romeinse soldaten de Romaanse vruchtbaarheidsfeesten mee brachten naar onze omgeving. Maar als we weten, dat na het vertrek van de Romeinen, in het begin van de 5^e eeuw, bij ons grote gebieden onbewoond waren, vragen we ons terecht af, wie de gebruiken hier in stand hield. Het is waarschijnlijker, dat vastenavond ingevoerd werd door Waalse immigranten, die zich in het kielzog van de (eveneens) Waalse Karel de Grote bevonden.

De volgende keer gaan we verder met dit interessante onderwerp.

Hans Hermans

89.900t16.400w
11 november 2008

